



Archeocoach

*Archeologische kwaliteitsborging en
beleidsadvisering*

Drs. H. Stoepker

Senior-KNA-archeoloog

*Onafhankelijk adviseur archeologische
monumentenzorg*

Specialist middeleeuwse archeologie

Tienbundersweg 8

6321 CR Wijlre, Nederland

tel. 0622 153580

hstoepker@hetnet.nl

Gemeente Eijsden-Margraten
Postbus 10
6269 ZG Margraten t.a.v. H. Luth

betreft: rapport Kasteellaan 1 Eijsden

Wijlre, 22 juni 2017

Geachte heer Luth,

U vroeg mij om een toetsing van het rapport over het bureau- en verkennend veldonderzoek d.m.v. boringen aan de Kasteellaan 1 te Eijsden, uitgevoerd door mevr. Van Diepen en de heer Hagens van Aeres Milieu.

Het interessante van deze locatie is dat het gaat om de voorhof van een middeleeuws kasteel, waarvan de oudst bekende fase een middeleeuwse kasteelheuvel, een motte, zou zijn. Kasteel Oost is een belangwekkend kasteel, dat in het standaardwerk van Hupperetz e.a. diverse malen genoemd wordt, met name ook in het hoofdstuk over de wooncultuur. De oudste fase is om twee redenen van belang voor de Nederlandse archeologie, zoals dat ook te lezen is in de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie. In de eerste plaats omdat we hier met een voorburcht van doen hebben, in de tweede plaats omdat er sprake is van een motte. Mottes zijn een in Nederland nog weinig onderzocht fenomeen, al heeft er onlangs wel in Breust een belangrijk motteonderzoek plaats gehad. Ten aanzien van voorburchten is er sprake van een nog grotere kennislacune, omdat dit deel van het kasteelcomplex in het verleden als minder belangrijk werd beschouwd. De voorburcht vormde echter de economische basis van het kasteelcomplex en het was ook hier dat het dagelijks leven zich afspeelde. In de moderne kasteelarcheologie wordt het onderzoek van voorburchten dan ook essentieel geacht. Belangrijk is ook de chronologische relatie tussen voorburcht en hoofdgebouw (motte). Waar begint de geschiedenis van het kasteel? In Breust werd duidelijk dat de oorsprong van de bewoning (waarschijnlijk uit de 10^e/11^e eeuw) op de plaats van de voorburcht lag en dat de motte een wat later fenomeen was.

Met dit in het achterhoofd heb ik het rapport met veel interesse gelezen.

De aanleiding van het onderzoek en een beschrijving van de bestaande situatie zijn te vinden op pag. 8, op fig. 1 (een volslagen onduidelijke luchtopname) en in de bijlagen 9 (advieskaart) en 10 (inrichtingsplan). Het plan is om een verlaagde bloemenweide te graven. De te verwachten verstoring is tot 1 meter onder het maaiveld. De omvang heb ik niet in het rapport kunnen lezen en stond ook niet op het inrichtingsplan. Verder zal ten westen

van het kasteel nieuwbouw plaats vinden met een omvang van circa 320 m² met een verstoring tot circa 80 cm -mv. Tenslotte komt er een nieuwe boerderijwoning waarvan de omvang in de tekst niet gegeven wordt, maar die volgens bijlage 10 (schetsmatig inrichtingsplan) 3065 m² is. Ontgravingsdiepte (kelders?) wordt niet aangegeven. Ook wordt niet aangegeven of de bestaande boerderij blijft bestaan.

Mijn eerste conclusie is dat het rapport in de beschrijving van de bestaande en de beoogde situatie tekort schiet en moet worden aangevuld. Essentieel is voor besluitvorming en planning van verder onderzoek is 1: een exacte beschrijving in woorden met een kaart van de huidige situatie; 2: een exacte beschrijving in woorden en maten met een kaart van de beoogde situatie. Essentieel is 1 de plaats van bestaande bebouwing en ingraven (gracht, diepte?) en 2 de plaats, omvang en diepte van de beoogde ontgravingen. Waarschijnlijk is het mogelijk om 3 een kaart te maken van recent gesloopte gebouwen, waaruit de plaats van verstoringen afgeleid kan worden. Als dat niet exact kan, dan in ieder geval naar schatting aan de hand van de afgebeelde historische situatie.

Bij de beschrijving van de landschappelijke situatie in de bureaustudie valt op dat deze bijna uitsluitend betrekking heeft op de abiotische aspecten (de bodem) en op macroniveau is. Er is slechts één, een weinig specifieke, opmerking over de locatie zelf (pag. 10 aan de hand van het AHN), namelijk dat het plangebied relatief hoog ligt t.o.v. de omgeving. Een analyse van de landschappelijke situatie van een archeologische locatie is sowieso van groot belang (locatiekeuzeanalyse) en dit speelt zeker bij een kasteelsite (statusaspect, strategische ligging, defensieve mogelijkheden, watertoevoer gracht). Dat er een beek (de Bak?) in de buurt is geweest, staat pas bij het historische deel. Daaruit blijkt ook dat er een brede gracht is geweest die geheel is verdwenen. Daarover ontbreekt verder informatie. De conclusie is dan ook dat het rapport ten aanzien van de landschappelijke situatie tekort schiet. Dit kan nu worden aangevuld, maar kan ook als vraagstelling meegegeven worden in een programma van eisen van verder onderzoek.

Uit het historische deel blijkt (pag. 14) dat er in de 19^e eeuw een gebouw met drie zijden op de voorburch lag. Niet vermeld wordt wanneer dit gesloopt is. Wel wordt vermeld dat er een kapel was die in 1880 is gesloopt. Het is – zoals gezegd – wenselijk om de plaats hiervan aan te geven in relatie tot de huidige bebouwing en de beoogde ingreep. Hoewel het wat meer werk was geweest, was het wel nuttig geweest om bij lokale historici (Eijdsens Verleden) na te vragen of er niet wat meer gegevens over zijn uit historische bron (bouwdatum?). De funderingen kunnen namelijk nog in de grond zitten. Verder was het handig geweest om de bouwgeschiedenis van het kasteel met een tekening toe te lichten (plattegrond in Marres & Van Agt, 1962, pag. 122). Deze publicatie staat overigens niet in de literatuurlijst. Ook de andere historische informatie (Augusta als beschermheilige van de kapel en bron van de plaatsnaam???) zou bij verder onderzoek nog eens getoetst moeten worden.

Ten aanzien van de archeologische info is het correct dat Archis tegenwoordig een probleem is. In algemene zin kan natuurlijk wel een kader over mottes en voorburchten gegeven worden, o.a. aan de hand van de NOAA en de inleiding uit de publicatie van Hupperetz en het boek over de motte van Breust, zoals ik dat boven gedaan heb. Dat maakt duidelijk wat de archeologische relevantie van deze locatie is.

Hoofdstuk 3.5. heet historisch materiaal, maar het gaat over historisch-geografische gegevens. Hierin staan gegevens die boven al node gemist werden. Er naar verwijzen was handig geweest. Het kadastrale minuutplan is het meest nuttig. Figuur 8, onderste helft, is gezien de kwaliteit onbruikbaar, maar de opzet is prima. Deze kaart moet opnieuw gemaakt worden, maar dan op een duidelijke ondergrond. Na dit hoofdstuk is er in ieder geval voldoende historische informatie, maar fig 8 is nog niet bruikbaar en die is essentieel.

Hoofdstuk 4, het verwachtingsmodel, is correct, maar benadrukt moet worden dat de meest concrete verwachting is voor de Volle Middeleeuwen (de periode circa 1000 – 1250), Late Middeleeuwen (de periode 1250-1500) en Nieuwe Tijd (tot heden). Als er een motte is geweest, (maar hoe zeker is dat?) kan er in de 11^e en 12^e eeuw (eerder is ook niet uitgesloten) bewoning op het terrein verwacht worden. Dit ook gezien de

vermelding van een ridder van Oost in de 12^e eeuw. Daarbij hoeft geen onderscheid gemaakt te worden tussen hoofd- en voorburcht. In de 11^e en 12^e eeuw zal bebouwing op de voorhof nog van hout en leem zijn geweest (dus kans op paalgaten). In de loop van de Late Middeleeuwen kan met stenen gebouwen gerekend worden. Verder is er een kans op de aanwezigheid van de kasteelgracht en of een gracht om de motte. Waterputten zijn niet uit te sluiten. Op een voorburcht hebben zich in de middeleeuwen ook ambachtelijke activiteiten afgespeeld (zoals een smidse, vergelijk de Nieuwenhof te Swalmen, ADC-opgraving in kader van A73-project). De kans op begravingen (diende de kapel ook als grafkapel?) is niet groot, maar is niet geheel uit te sluiten.

Uit het booronderzoek blijkt dat er op meerdere plaatsen puin in de ondergrond zit. Dat is logisch. Op een plaats waar laat- en postmiddeleeuwse bewoning is gesloopt, heeft puin een hybride karakter. Het is zowel archeologische vondst als verstoring. Boringen zeggen in dit opzicht niets. Pas bij gravend onderzoek blijkt of er sprake is van uitbraaksleuven die het verloop van muren aangeven, of dichtgegooide kelders en putten e.d. Dat hier een dik antropogeen pakket ligt, is evenmin verwonderlijk, gezien de geschiedenis van deze locatie. De resultaten van de boringen laten mijns inziens niet toe een uitspraak te doen over de gaafheid van archeologische resten. Ook het rapport komt tot deze conclusie. Correct is de opmerking dat er sprake kan zijn van een dichtgegooide gracht.

Correct is de conclusie dat de geplande werkzaamheden een bedreiging vormen voor eventueel aanwezige resten. Het rapport concludeert dat er verder gravend onderzoek nodig. Dat is juist.

Mijn conclusie is,

- Dat het nodig is om het bureauonderzoek aan te vullen in de zin die ik boven heb aangegeven. Voor het schrijven van een programma zijn exacte gegevens over de huidige bebouwing en de toekomstige ingreep nodig. Vooral is een betere versie van figuur 8, onderste helft nodig, zodat op één kaart de plaats van de huidige gebouwen, de gesloopte gebouwen, de gedempte gracht en de beoogde bouw- en graafwerkzaamheden te zien zijn. Deze tekening dient ook als MapInfo-bestand aan de gemeente aangeleverd te worden. Dit met het oog op het maken van een puttenplan voor proefsleuvenonderzoek. Ook is het nodig om het verwachtingsmodel volgens mijn aanwijzing te specificeren.
- Dat we hier te maken hebben met een potentieel zeer waardevolle locatie, waarbij de kernvragen zijn wanneer de bewoning in de middeleeuwen begint, of er resten van een motte en een voorburcht zijn, wat voor activiteiten daar hebben plaats gevonden. Het zwaartepunt van het onderzoek ligt bij de Volle Middeleeuwen, waarbij echter de zekere aanwezigheid van bewoning in de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd niet veronachtzaamd mag worden. Ook oudere bewoning (prehistorie, Romeinse tijd, Vroege Middeleeuwen) is niet uit te sluiten is en is object van onderzoek.
- Dat over de gaafheid van archeologische resten op dit moment geen enkele uitspraak is te doen. De ervaring leert dat 19^e-eeuwse sloopwerkzaamheden zelden zo rigoureuus waren dat ze tot complete verstoring hebben geleid. De enige optie is het uitvoeren van proefsleuvenonderzoek. Dit moet ruim van te voren gedaan worden. Archeologische begeleiding van graafwerkzaamheden is hier geen optie, omdat de risico's en de onzekerheden te groot zijn. Door de proefsleuven kan duidelijkheid ontstaan over gaafheid en verstoringen en de noodzaak van een opgraving als er waardevolle archeologische resten blijken te zijn. De resultaten van proefonderzoek kunnen ook van nut zijn voor de bouwplannen. Misschien komen er gegevens uit die het verstandig maken om de plannen aan te passen.

Mijn advies is om te besluiten dat aanvulling van het genoemde rapport nodig is en om vergunningvrager mee te delen dat een proefsleuvenonderzoek vereist is met het dringende advies om dit ruim voor het begin van de geplande activiteiten te laten uitvoeren.

Hiervoor moet een programma van eisen worden opgesteld en de uitvoering moet worden gedaan door een archeologisch bedrijf met ervaring in middeleeuws onderzoek onder leiding van een in de middeleeuwen gespecialiseerd projectleider. Het is verstandig als de vergunningvrager anticipeert op verder gravend onderzoek of een planaanpassing als het proefsleuvenonderzoek daartoe aanleiding mocht geven. Hij/zij dient in ieder geval rekening te houden met een periode voor uitwerking en rapportage van het proefsleuven onderzoek en daarna met een fase van besluitvorming. Mocht het terrein verstoord zijn, dan is het proces afgelopen. Indien er wel verder onderzoek nodig is, moet rekening gehouden worden met een periode voor het opstellen van een programma van eisen en het uitvoeren van een onderzoek. Na de veldwerkfase kan gebouwd worden mits opdracht verleend is voor uitwerking en rapportage.

Vriendelijke groet,

drs. H. Stoeper